

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS
VAN DE
AMSTERDAMSCH E POTTEN- EN PLATEELBAKKERIJEN,

DOOR
MR. N. DE ROEVER.

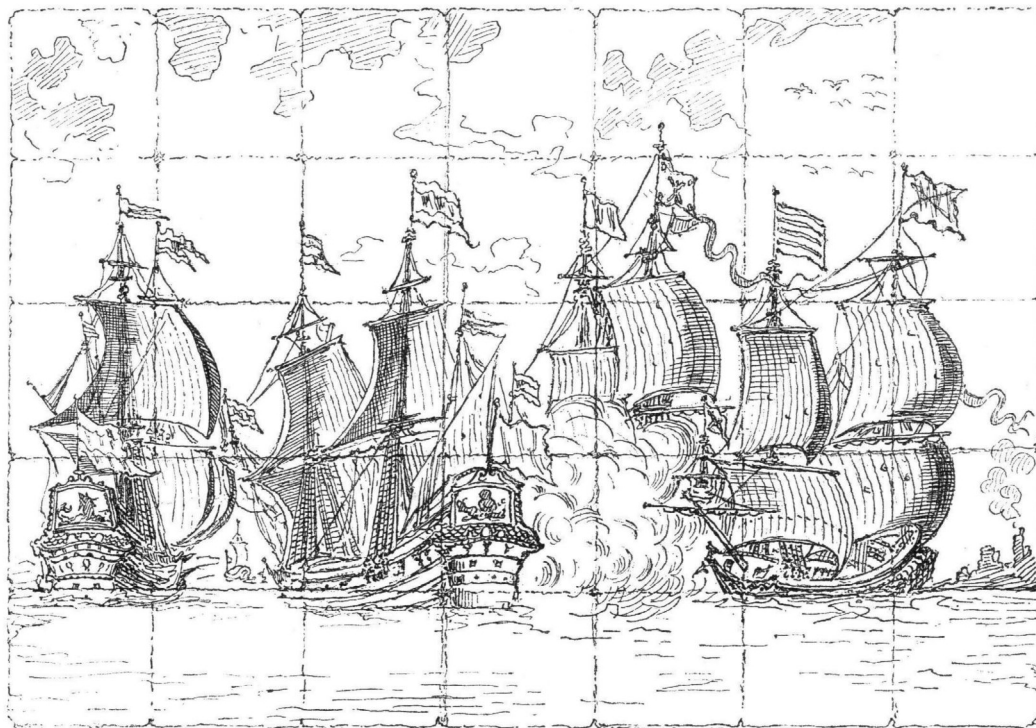
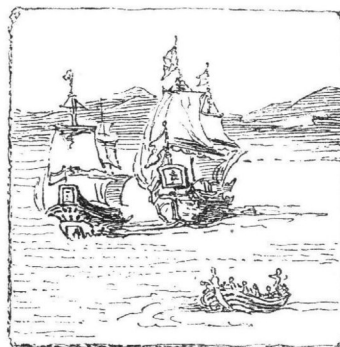
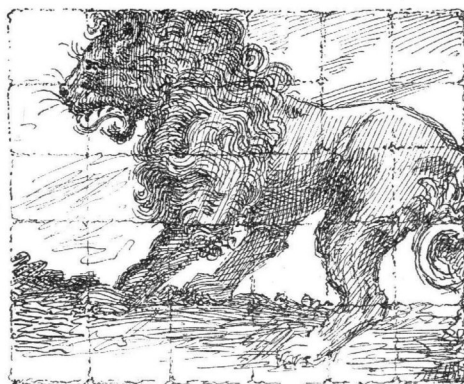
I. DEEL.

*Oudste berichten. — De Pottenbakkerswijk binnen de muren der stad. — Verwijzing der
Pot-ovens buiten de stad. — De nieuwe Pottenbakkerswijken. —
De eerste Plateelbakkers.*

ET behoeft geen betoog, dat de ontwikkelingsgang der menschheid aan geene bepaalde plaats gebonden is, zoodat achtercenvolgens de vruchtbare Nijloevers, de bergen van Hellas en de zeven heuvelen van Rome de helden op het gebied van den vooruitgang zagen geboren worden. Evenmin zijn de godinnen van kunst en industrie bedeeld met eene groote mate van bestendigheid of voorliefde voor de plaats, waar ze geboren of gevestigd zijn. Veelcer zijn zij het liefste dáár, waar men den besten sier maakt, waar rijkdom en welvaart hand aan hand gaan, waar het geestelijk en maatschappelijk leven het hoogste stadium van bloei heeft bereikt.

Waren in de middeleeuwen de steden van Vlaanderen niet beroemd om hare aan de kunst verwante industriën, wier producten alle markten van Europa vervulden, en stroomden gouds van heinde en verdeden samenvloeden in de schatkist van den vlaamschen leeuw? En nog, ir weerwil van zoovele eeuwen, die er liggen tusschen dit tijdperk en het onze, is de goede naam, di

zij zich mochten verwerven, niet weggestorven; nog dwingt alles wat daarover van lieverlede aan 't licht is gebracht, ons bewondering af voor den krachtigen vlaamschen stam der middeleeuwen en der renaissance, den standaardheffer van de vrijheidsbeginselen, den stam, waaraan onze XVIe en XVIIe eeuwen op 't gebied van kunst en nijverheid — om van ander gebied niet te gewagen — zooveel zijn verplicht. Wat zijn die steden thans? Waar vindt men de straten, die nu als voor eeuwen te eng blijken, om de volksdrommen te bevatten, die zich spoeden naar werkplaatsen en weefgetouwen? Wat was het schilderachtige Brugge, of het vrijheidlievende Gend, wat waren Leuven, Mechelen en zoovele andere thans kleine steden langen tijd anders dan belgische „villes mortes”, die bezocht werden omdat ze bijkans levend gestoffeerde musca van oudheden waren, waarin eerst de stoom weder nieuwe levenskracht vermocht te wekken? De bloeiende fabrieken kwamen van lieverlede in verval, de inheemsche kunsten stierven uit, meesters en werklieden verhuisden in dagen van woeling en strijd, vertrokken naar 't Noorden, d'où vient la lumière, om daar in de schaduw van den weligen oranjestam datgene te zoeken, wat ze evenzeer als de vrijheid van denken in 't vaderland moesten missen: bestellingen en loon.

Maar ook hier lieten de godinnen van nijverheid en kunst zich geen standvastigen tempel bouwen. Veranderlijkheid is een kenmerk van haren geest, en toen de pruikentijd in aantocht was, had de cene zoowel als de andere reeds elders hare tenten opgeslagen. Toch bleven er nog lang daarna genoeg sporen van haren eertijds machtigen eeredienst over. Onze voorouders uit de XVIIIe eeuw waren er echter de menschen niet naar om smeulende vonken tot een helder vuur aantebazen, indien die vonken niet in den politieken haard waren blijven liggen. Ze gaven zich nauwelijks de moeite om opteteekenen, wat voor de kennis der toen bestaande of bestaan hebbende industriën belangrijk, onmisbaar was, zoozeer waren hunne grillige hoofden vervuld met den politieken kruier of den patriotschen babbelaar, met de droombeelden van vrijheid, gelijkheid en broederschap.

Daaraan is het toe te schrijven, dat wij bijna alles wat we daaromtrent willen weten — en 't zal voorloopig wel onvolledig blijven — uit het archievenstof moeten opdelven. Daaraan moet men het wijten, wanneer men groote oogen ziet opzetten, als men vertelt, bewijst, dat een tak van nijverheid, wier voorbrengselen we nu eenmaal onder den naam van de een of andere stad kennen, ook elders ijverige beoefenaars vond en bloeide. Wel heeft men gehoord van Utrechtsch trijp (velours d'Utrecht), van Delftsche wandtapijten of aardewerken, van Leidsche lakens, van Goudsche pijpen, en — willen we het buiten de grens van ons vaderland zoeken — van Venetiaansche glazen, maar weinige Amsterdammers hebben er ooit aan gedacht, dat er onder al die producten van voorvaderlijke nijverheid een groot deel geschild heeft, dat in hunne eigene geboortestad, door Amsterdamsche kunstenaars en Amsterdamsche industriëlen werd vervaardigd. Toch is het een feit, dat in den bloeitijd van Amsterdam binnen hare telkens verengde vesten alle takken van nijverheid, waarvan ik zoo even sprak, zetelden en werk gaven aan eene groote schaar van bekwame welvarende handwerkslieden. Binnen Amstels muren zoude ge op die wijze Utrecht en

Delft en Leiden en Gouda ¹⁾ en Venetië, ja, weet ik welke steden niet al meer, vertegenwoordigd hebben gevonden. Toen waren er kooplieden genoeg om die goederen te verzenden, te verhandelen, maar wat meer zegt er leefde toen eene burgerij, die er prijs op stelde huis en haard te sieren met produkten van eigen, vaderlandsche kunst. Viel een voorwerp van buitenlandsch fabrikaat in den smaak, dan wist men den vreemdeling de kunst om het te vervaardigen af te kijken, of men noodde hem over de grenzen en stelde hem in de gelegenheid zijn industrie hier te lande uitte oefenen. Lands- en Stads-bestuur gingen daarin op onbekrompen wijze voor. Zij gaven rentelooze voorschotten en vrijdom van belastingen, zij lokten verdienstelijke vreemdelingen herwaarts en begiftigden hen met het burgerrecht of gaven hun huisvesting op stadskosten. De Magistraat zag de hiearaan ten koste gelegde sommen met woeker beloond in de toenemende welvaart der burgerij.

Wie zich de moeite wil geven bergen oude boeken en papieren te doorsnuffelen zal het bewijs vinden voor wat ik hier beweerde, en belangrijke fabrieken, thans in vergetelheid begraven, aan die vergetelheid kunnen ontrukken.

Ieder die U, waarde lezer! een schoon stuk aardewerk zal laten zien, zal u daarbij tegelijk vertellen, dat het een product van Delftsche nijverheid is, ofschoon er geen geringe kans bestaat, dat het voorwerp Delft nooit heeft gezien. Immers, in vele steden van ons land waren plateelbakkerijen, en in Amsterdam moeten er een menigte hebben bestaan. Te Delft vond men echter het grootste aantal. Of nu al de delftsche fabrickanten juist de schoonste waren hebben geleverd, acht ik nog niet bewezen. Wanneer producten als aardewerk, die de breekbaarheid in hun nadeel hebben, een hooge vlucht nemen en veel worden verkocht, dan mag men, geloof ik, daaruit afleiden, dat ze bijzonder goedkoop zijn geweest en dat de kunstvaardigheid bij de bewerking wel wat te wenschen zal hebben overgelaten.

Alle delftsche plateelen zouden thans zeker niet in den smaak vallen, want uit den aard der zaak werkten de meeste fabrickanten voor den geringen man, die 't uit het Oosten aangevoerde porcelein niet kon betalen, en slechts weinige fabrieken zullen, als de thans algemeen bekende fabriek van den Heer THOOF, alleen artikelen hebben afgeleverd, die in de woningen der aanzienlijken het porcelein vervangen konden, of eene vergelijking daarmede doorstaan.

Maar, hoe dit zij, Delft geeft nu cenmaal zijn naam aan al het blauwe aardewerk, dat oorspronkelijk naar het voorbeeld van het oostersche blauw gemaakt, langzamerhand een eigen nationaal karakter heeft gekregen.

¹⁾ In verschillende gedeelten van de Jordaan hebben pijpenbranderijen bestaan, waarvan wij het aandenken bewaard vinden in een viertal „Pijpenbrandersgangen". Uit de huwelijksintekenboeken teekende ik een aantal „toebaks-pypen-maeckers" op, en bij 't wegruimen van een der bolwerken bij de Zaagpoort in 1871 heb ik fragmenten van gewerkte pijpjes gevonden, waarvan sommigen 't Stads wapen: de drie kruizen droegen. De beroemde Amsterdamsche glasblazerijen hoop ik later in een artikel te behandelen.

Ieder Hollander weet, dat de heer HENRY HAVARD zich ten opzichte van de geschiedenis der Delftsche plateelbakkers zeer verdienstelijk heeft gemaakt. Hadden wij Hollanders op 't punt van kunsthistorie — om van andere punten te zwijgen — meer eergevoel, dan zouden we met schaamte erkennen, dat weer een vreemdeling deze belangrijke bladzijde van 't boek onzer nationale grootheid het eerst heeft opgeslagen, en we zouden ons beijveren te verzamelen en aan 't licht te brengen wat de tijd nog heeft gespaard. Maar we leggen er ons over 't algemeen rustig bij neder, en verheugen er ons over, dat HAVARD in 't fransch schreef en onder die vreemde vlag de Delftsche plateelbakkers in alle bibliotheken van kunstkenner en kunstliefhebbers binnenloodste.

Wie heeft een poging gedaan om de nevelen te doorboren, die de geschiedenis van de Leidsche laken- of van de Utrechtsche trypfabrieken bedekken? Zou dat minder der moeite waard zijn? Of zijn de bronnen verdwenen?

Er is hier te lande weinig, te weinig belangstelling in hetgeen de geschiedenis van kunst en industrie aanbelangt. Wat HAVARD vond, had ieder onzer landgenooten kunnen vinden. Wie weet of hij wien het hollandsch moedertaal is zelfs niet nog meer had kunnen opsporen, wat HAVARD onvermijdelijk over 't hoofd moest zien. Wie slechts aan 't werk gaat kan bijna zeker zijn van belangrijke resultaten, al dient hem niet altijd het geluk, als het HAVARD diende.

De vruchten van een onderzoek naar Amsterdamsche plateelbakkerijen wil ik hier mededeelen. Ze zijn geenszins onbelangrijk in mijn oog.

De Heer HAVARD had het geluk in het Delftsche archief stukken te vinden, waaruit hij de merken van verschillende bakkerijen kon overnemen. Zoo rijk als het delftsche is het amsterdamsche archief helaas niet. Vormden de potten- en pannen-*verkoopers* met de glasverkoopers hier ter stede een sedert 1676 van de tinnegieters afgescheiden gild, de pottenplateel- en steentjesbakkers kenden het afzonderlijk gilde-verband niet, en het zal daarom vrij moeielijk zijn om de merken van de amsterdamsche plateelbakkers te leeren kennen.

De reden hiervan is niet ver te zoeken.

Te Delft vormden de plateelbakkers wel evenmin een afzonderlijk gild, doch de stedelijke overheid controleerde de merken van de fabrieken, omdat de minder bekende fabrikanten zich niet schijnen ontzien te hebben om de merken, die het meeste aftrek vonden, na te maken. De merken werden dus door de plateelbakkers gedeponneerd en door de overheid geregistreerd. In Amsterdam schijnt dit niet noodig te zijn geweest, of laat ik liever zeggen, dat ik er niets van ontdekt heb, want we zullen toch wel niet mogen aannemen, dat de goede trouw, met spreekwoordelijke overdrijving hollandsche trouw genoemd, te Delft minder werd geëerbiedigd dan te Amsterdam. Nu we niet zoo gelukkig zijn geweest als de heer HAVARD om de geregistreerde merken te vinden, blijft ons één redmiddel over, en dat is, de namen der fabrikanten zorgvuldig op te schrijven en te hopen, dat we later hunne initialen in de merken terug vinden, of, wanneer we de namen der fabrieken hebben opgespoord, dat we te eniger tijd berichten omtrent hunne aardewerken in handen krijgen.

Maar, vraagt ge, zoo de plateelbakkers tot een der gilden behoord hebben — en dit moet men toch aannemen — bestaat dan niet de kans, dat ge in het archief van dit gild, althans een spoor van de fabrickanten of van hunne merken ontdekt?

Ik moet erkennen, dat die kans zou bestaan, en ik zou er haast durven borg voor blijven, dat hier te vinden was, wat we begeerden, indien het slechts mogelijk ware om die archieven te raadplegen. De gildestukken van potten- en plateelbakkers hebben eens berust in de archiefkisten van het St. Lucas-gild, waarvan het gemis maar al te vaak door den kunst-historicus wordt gevoeld en betreurd.

Onze plateelbakkers moeten wij dus onder de broeders van het St. Lucas-gilde zoeken. Mogen we hierin het bewijs zien, dat oudtijds het handwerk van potten en plateelen bakken naast de kunsten stond aangeschreven, of hebben we hier eenvoudig te denken aan eene bijna willekeurige, althans op vrij oppervlakkige beweegredenen steunende indeeling door den magistraat? Ik aarzel op deze vraag een beslissend antwoord te geven. Slaan we een blik op oude schilderijen, waarop maaltijden zijn afgebeeld, en waarop men, gelijk b. v. op het ten stadhuiſe bewaarde schuttersstuk van CORNELIS ANTHONISZ., de schutters uit het midden der XVIe eeuw zich zien bedienen van platen rood gebakken aardewerk, daar waar hunne kleinkinderen borden van tin, en wij borden van porcelein zouden bezigen, dan voorzeker krijgt men geen hoog denkbeeld van de kunstvaardigheid dier St. Lucas-broeders. Maar wanneer wij zoo vele kruikjes en kannetjes zien, met het Amsterdamsche wapen prijken, waaraan men aanstonds bemerkt, dat de werkman, die ze draaide en versierde, gevoel voor vorm en ornament moet hebben gehad, dan matigen wij ons harde oordeel en erkennen, dat ze toch zoo onwaardig niet moeten zijn geweest, om naast schilders en beeldhouwers, figuursnijders en glasschrijvers, naast borduurwerkers, tapitsiers en andere kunstenaars in het gilde der kunst plaats te nemen.

Toch valt er iets te zeggen voor de meening, dat de regeering van oppervlakkige overwegingen uitging, toen zij den potten- en plateelbakkers St. Lucas tot patroon gaf. Immers onder 't gilde van den kunstvaardigen evangelist werden allen beschreven, die zich „geneerden,” gelijk het heette, „mit penceel of verwe.” De pottenbakker, die vernis op zijn producten streek, of verf op de gevormde klei bracht, voldeed dus, hoe primitief zijne kunstvaardigheid ook geweest moge zijn, en hoezeer dit „zich geneeren met penceel of verwe” in geenen deele de hoofdzaak van zijn handwerk was, aan de voorwaarde, die de overheid voor een gilde van St. Lucas stelde. Op gelijke wijze waren oorspronkelijk allen, die den hamer voerden onder 't St. Eloyen-gilde, allen wier werk het was te dragen onder St. Joosten gilde gegroeped. Zulk naief systematiseren is in de middeleeuwen geenszins ongewoon.

Wellicht vraagt iemand, die zich den oudsten gildebrief van St. Lucas te binnen brengt, op welke gronden ik de pottenbakkers het schild van dien evangelist liet volgen; waar de bewijzen zijn voor mijn betoog, dat zij geacht werden „penceel of verwe” te gebruiken? Noch pottenbakkers, noch plateelbakkers worden in de keur van 20 Juli 1597 bij name genoemd. Ik moet dit inderdaad toestemmen; in den aanhef somt de keur alleen op schil-

ders en glazenmakers, beeld- en figuur- d. i. plaatsnijders, borduurwerkers en tapissierwerkers, maar vóór zij spreekt van „alle andere ambachten zich met penceel of verwe generende” — waaruit men alzoo mag opmaken, dat de keur niet limitatief maar enunciatief sprak — noemt zij nog het ambacht der *leij-werkers*. Het is duidelijk, dat we bij dit woord *leij-werkers* niet te denken hebben aan leidekkers of leisnijders, die in de gilden-groep van de metselaars thuis behoorden. We mochten dus naar een andere, oudere beteekenis van dit „leij” zoeken. We zouden echter het zoeken niet spoedig kunnen laten varen, als niet een paar keuren van lateren datum een juistere lezing van dit woord hadden aan de hand gedaan. De ampliatio-keur op genoemden St. Lucas-gildebrief, welke den 14 Januari 1621 werd afgegeven, en waaruit — ik kan het hier als nader bewijs voor het bloote enunciatieve van dien ouden gildebrief bijbrengen — nog blijkt, dat de compasmakers, de koffermakers en gedeeltelijk ook de boekverkoopers en boekbinders tot het gilde der kunst behoorden, noemt *glaij-werkers*, terwijl de brandkeur van 1597 (Keurboek H blz. 107) waar zij in art. 26 bepaalt, dat geen „pottebackers, estrickbackers, *geleijbackers*, noch plateelbakkers” hun beroep binnen de stadsmuren mochten uitoefenen — (later bij brandkeuren veranderd en afhankelijk gesteld van het verlof van de stedelijke overheid) — ons weder een nieuwen vorm leert kennen, die ons beter den weg wijst.

Leij, *glaij* en *geleij* zijn drie vormen voor één woord, voor één begrip. Trachten wij, vóór we tot de noodzakelijke verklaring van de overige hier genoemde en thans nagenoeg in onbruik geraakte woorden overgaan, de beteekenis van dit woord vast te stellen. Het bekende Etymologicum van KILIAN stelt ons daartoe in staat. Het noemt *gleije* een zelfstandig naamwoord, dat verwant is met het werkwoord *gleijzen* — (twee overoude vormen) — en zegt, dat het een soort van pottenbakkers-aarde beteekent, die na het bakken glimmend of blinkend wordt. *Gleijwerk* is dus een soort van glimmend, gebakken aardewerk, gelijk b. v. — KILIAN haalt zelf het voorbeeld aan — het bekende majolica-aardewerk, dat op Majorca, een der Balearische eilanden werd vervaardigd. In 't oud-duitsch beteekent *Gleije* barnsteen, en in 't algemeen alles wat glinsterend, doorzichtig of doorschijnend is. Daarom meende KILIAN in dit woord den grondvorm voor ons woord *glas* te hebben ontdekt. Van hier tot op het denkbeeld van *glazuur* is de overgang gemakkelijk. We mogen dus vaststellen, dat alle soorten van gebakken aardewerk, die hetzij door den aard der kleisoort waaruit ze werden gebakken, hetzij door een later opgebracht vernis of glazuur een blinkend aanzien kregen, oudtijds *gleij-werken* werden genoemd. *Gleijwerkers* waren nu de fabrikanten van zoodanig aardewerk. Zij worden insgelijks onder den naam van *verglaesde-werck-backers* in sommige boeken van 't Amsterdamsche archief genoemd.

Rest ons de verklaring der overige namen van beroepen, welke kennelijk aan dat der *gleijwerkers* verwant zijn en daarom gezamenlijk in de brandkeur van 1597 genoemd worden.

Het woord *plateelbakker* levert geene moeilijkheden op. Een plateel is een schotel. Zoo sprak men in de zestiende eeuw van tinnen plateelen, die bij 't gewicht werden verkocht. We vinden het in het fransche „plat,” in het engelsche „platter” en in eenige andere

talen van den indo-germaanschen taalstam terug. De plateelbakker was een *gley-werker*, die voornamelijk tafelserviezen en dergelijke artikelen maakte; zijn beroep werd met dezen naam onderscheiden van die ambachten, die alleen hun werk maakten van het bakken van de grovere soorten, als pannen, potten en kruiken.

Estrik-bakkers zijn de makers van onverglaasde vloertegels, die men in Amsterdam „bakken” pleegt te noemen. Het woord *estrik*, dat wel in eenig verband zal staan met *eest* of *est* = oven, is te Amsterdam geheel in onbruik geraakt, maar in andere plaatsen van ons vaderland nog bekend. Men had ze oudtijds in verschillende kleuren met figuren versierd en niet versierd. De eerstgenoemden zouden als modellen voor de tegenwoordig weder in zwang gekomen mozaïek vloertegels goede diensten kunnen doen. Ik heb voor eenigen tijd in de grachten van de ruïne van Brederode eenige oude roode en zwarte nauwelijks 6 vierkante centimeters groote vloertegeltjes gevonden, die onverglaasd waren. De *estrikkakker* staat dus op één lijn met den steen- en den dakpannen-bakker. Schoorsteen-steenen, die men in oude haardsteden van de zestiende eeuw ontdekken kan en die vaak met schoone arabesken en beeldfiguren en-relief zijn versierd, zijn voor 't meerendeel mede niet verglaasd. Men mag de *estrik* niet verwarren met de verglaasde muurtgeltjes, die — te Amsterdam althans — in de wandeling blauwe steentjes werden genoemd. Het zou dunkt mij eigenaardig zijn de oude voorvaderlijke, goed hollandsche benaming van estrikvloeren, weder in te voeren.

De verglaasde tegels of *blauwe steentjes* waren voor de vloerbedekking natuurlijk minder geschikt. Des te beter dienden ze voor muurbedekking. Het was een groote verbetering toen men in plaats van de muren met kalk te bestrijken de witte of blauwe steentjes ging gebruiken. De om hare zindelijkheid beroemde hollandsche huismoeder heeft er steeds eene groote voorliefde voor gevoeld, een voorliefde, die wij te gereeder kunnen deelen, omdat ons kunstgevoel, even als dat van onze voorouders, gestreeld wordt zoowel door de behagelijke kleuren als door de aardige teekening van de „landschappen,” de „soldeniers,” de „kinderspelen,” de „blompotten” en zooveel voorstellingen meer als men op die steentjes zien kan. Het versieren, beschilderen van deze steentjes gaf aan verscheidene schilders, meer bijzonder steentjesschilders genoemd, een middel van bestaan. Er zijn steentjes, die het kenmerk dragen van door ware kunstenaars te zijn beschilderd, ja de grootste schilders rekenden zich daartoe niet te gering. Door de daarop gebrachte glazuur, — email pleegt men het tegenwoordig te noemen — waren zij evenzeer geschikt voor het bekleeden van buitenmuren. Enkele voorbeelden binnen onze goede stad zijn daarvan bekend. Op een dezer komen wij straks terug. Het schijnt, dat men in de XVIIe eeuw niet de bezwaren kende, die tegenwoordig bestaan, tegen het aanhechten op eene duurzame wijze, althans de voorbeelden, waarvan ik zooeven sprak, hebben heugenis van een paar honderd jaren.

Volledigheidshalve hebben we nog eene verklaring te zoeken voor een woord, dat wel is waar in de aangehaalde keuren niet is voorgekomen, maar dat niet onbekend kan blijven

aan ieder, die zich met de geschiedenis van de plateel- of aardewerkbakkerskunst wil bezig houden.

Ik bedoel het woord *betiel* of *petiel*. Uit de huwelijks-inteekenregisters heb ik menigen trouwlustigen betielbakker aangeteekend en ik ontdekte bij het doorsnuffelen van de XVIIe eeuwse overdrachtsregisters van huizen, dat er een Petielbakkersgang heeft bestaan, die op de vroegere Anjeliërsgracht uitkwam. Waar die gang precies gelegen was, weet ik niet, omdat hij, blijkens het register der nummering van Amsterdam, thans dien naam niet meer draagt. Het doet hier voor 't oogenblik ook weinig toe af.

In keuren, noch in woordenboeken vond ik dit woord terug. Mogen wij dan wel aannemen, dat wij hier aan aardewerksbakkerij te denken hebben? Hoevele zaken zijn er niet die eerst in gebakken staat tot 's menschen gebruik dienen?

Vergun mij hier de eigen woorden van een Delftschen plateelbakker uit de eerste helft der XVIIe eeuw aan te halen. Ze zijn ontleend aan een luifelschrift, dat door den Amsterdamschen boekhandelaar en dichter JEROMIMUS SWEERS (geb. 1627, overl. 1696) werd opgeteekend in een boek dat hij „koddige en ernstige opschriften op luiffels, wagens, glazen, uithangborden en andere tafereelen” noemde, doch waaraan hij, wellicht omdat er, zooals hij zelf zeide, wel iets „van de grove roffel en van Sint Anne,” in voorkwam, zijn naam niet wilde verbinden, dat hij althans onder den pseudoniem van JEROEN JEROENSE in 't licht gaf.

Die Delftenaar nu koesterde den alleszins billijken wensch, dat er steeds veel vraag naar zijn fabrikaat zou bestaan. In plaats nu van zijn heil te zoeken in het fabriceren van minder duurzame artikelen, een huismiddeltje waartoe men in den tegenwoordigen tijd maar al te vaak de toevlucht ziet nemen, beval hij zijnen afnemers aan, om zijne waren zoo spoedig mogelijk stuk te slaan. Hij beloofde hun daarvoor een prijsje in het volgende rijmpje :

Hier bakt men potten en petielen
En 'k prijs hen, die er veel vernielen.

De goede man was kennelijk niet zoo ingenomen met de kinderen zijner kunst als verscheidene letterkundigen het met de papieren kinderen van hunnen geest zijn, schoon ze met zeer nederige voorreden in de wereld worden gezonden. Hoe dit zij, 's mans openhartigheid levert ons het bewijs, dat *petiel* in ieder geval een soort van aardewerk was.

Ik beweer, dat het niets anders was dan *plateel*, dat in den mond des volks verbasterd werd tot *pletiel*, en langs dezen weg versmolt tot *petiel*, dat het in gemakkelijheid van uitspraak van de eerste verbastering wint. Dat *platcel* in het Amsterdamsche taaleigen *pletiel* werd, zag ik bevestigd door een plaats uit het doopboek van de Nieuwe kerk, waar we lezen, dat een kind van den aanstonds te noemen *plettyelmaker* VAN DEN ABEELE gedoopt werd op 4 Aug. 1596. Van *petiel* maakte het volk nu weder *betiel*.

Van eene verzachting van de beginletter *p* bij het uitspreken bestaan evenzeer voorbeelden. In HOOFT'S Warenar hooren we RIJCKERT van den *besteybacker* spreken, waar het duidelijk is, dat hij eigenlijk pasteibakker had moeten zeggen. Tevens ligt hierin

een voorbeeld voor de verandering van de letter *a* tot *e*. *Pletiel*, *Petiel*, *Betiel* behooren in de achterbuurten, althans in de spreektaal, thuis. Officiëel zijn die vormen niet erkend.

Mag ik thans uit het bovenstaande een slotsom trekken, dan meen ik, dat onze XVIIe eeuwse voorvaders aan ieder, die een fabriek van de fijnere soorten van verglaasd aardewerk dreef, den naam van *geleybakker* hadden kunnen geven; dat de woorden plateelbakker, steentjesbakker en dergelijke meer aanwijzen, welk soort fijn aardewerk bij voorkeur door onze industrieelen werd gemaakt; dat eindelijk de woorden pottenbakker, steenbakker, pannebakker, enz. wat het eerste betreft in den regel, en wat de beide laatste aangaat steeds te kennen geven, dat deze bakkers fabrickanten waren van kunsteloze voorwerpen van bouwsteen en dakpannen, van potten en kookpannen.

Het is met de kunst van den plateelbakker juist zoo gegaan als met alle andere kunsten, ze is uit geringe ouders geboren. De eerste voortbrengselen lomp en ruw en weinig afgewerkt werden van lieverlede door andere van beteren vorm, van fijnere grondstof en van schooner behandeling vervangen. Het zal natuurlijk van de welvaart der burgerij en van het standpunt van haren schoonheidszin hebben afgehangen of een pottenbakker zich alleen op het vormen en bakken van de betere soorten kon toeleggen. Hij verloor daarom nog juist den naam van pottenbakker niet. Daarom zeiden we zoo even, dat het woord pottenbakker *in den regel* de naam was van iemand, die de gemeene soorten vervaardigde. Soms noemde men pottenbakkerijen, wat eigenlijk plateelbakkerijen waren.

Zelfs nog in de vorige eeuw was dit hier ter stede het geval. Ik zal er u een voorbeeld van geven.

Luisteren wij voor een oogenblik naar de overigens niet zeer aanbevelenswaardige dichterlijke ontboezmingen van DANIEL WILLINK, waar hij in zijn *Amsterdamsche Buitensingel* (1723) de pottenbakkerij aan den Overtoom gedenkt.

Hier vormt uit klay en lijnige aard
De Pottebakker keur van vaten
Ten dienst van tafel, sponde en haart
Of enkel tot sieraad gelaaten.

De regels zijn verre van schoon, maar ze zijn afdoende als bewijs, dat de pottenbakker ook voorwerpen vervaardigde voor de tafel, ja zelfs voorwerpen enkel voor sieraad geschikt.

Niemand zal het evenwel betwisten, dat de oorsprong der plateelbakkerij in de minder aanzienlijke, minder kunstvaardige pottenbakkerij gelegen is.

Geschiedkundigen mogen de geringe beginselen nimmer over 't hoofd zien. Zij zouden zich daarmede den pas afsnijden voor de ontwikkelingsgeschiedenis, waaraan vaak helaas, te weinig aandacht wordt geschonken.

Men veroorlove mij daarom een enkele schrede terug te gaan op de baan der kunst en u, vóór ik u aan de sierlijke, fijn besneden en gefatsoeneerde dochter voorstel, te doen kennis maken met de zooveel minder beschaafde ouders.

Zoo wij al geen berichten omtrent pottenbakkers uit den tijd der Gijsbrechten, uit den Henegouwschen, Beierschen of Bourgondischen tijd kunnen geven, dan wilt ge het, hoop ik, niet aan mij, maar aan de afwezigheid van gelijktijdige stukken wijten. Stellige gegevens beginnen met de eerste helft der XVIe eeuw. Doch ze zijn van dien aard, dat we wel een kleinen sprong terug, tot op 't einde van den Beierschen tijd, durven maken. Een waaghals zou wellicht niet zonder succes in 't begin der XVe eeuw springen. Maar zekerheidshalve moeten we iets voorzichtiger zijn.

Wanneer wij ons Amsterdam binnen zijne eerste steenen ommuring van 1482, binnen Singel en Kloveniersburgwal, voorstellen, dan behoeven we de pottenbakkers-ovens niet in 't hartje der stad te zoeken, in de eerste plaats, omdat de terreinen daar het meest gevraagd, en als gevolg daarvan het meest versnipperd en het duurst waren, en tweedens, omdat het tot de goede zorgen van de overheid behoorde, om het gevaar voor brand in eene houten stad, als Amsterdam toen was, zooveel mogelijk te beperken. We mogen daarom vaststellen, dat zulke ovens naar de buitenzijde der stad, waar 't minder bebouwd en de grond goedkooper was, werden verwezen. Aanstands vestigen we daarom de aandacht op de burgwallen, en we vinden ons niet teleurgesteld, want wanneer we de Nieuwe Zijds Kolk overgegaan zijnde, de tegenwoordige Spuistraat willen bereiken, passeeren we eene steeg, die thans den naam van Korte Kolksteeg ¹⁾ draagt, maar die, blijkens de bekende in de eerste helft dezer eeuw door DANIEL VEELWAARD gegraveerde en door MORTIER COVENS en Zoon onder vergunning van Burgermeester en Wethouders dezer stad, uit echte stukken opgemaakte en uitgegeven plattegronden, in dien tijd nog den naam van Pottenbakkerssteeg droeg. Hier zijn we in 't brandpunt van de oude pottenbakkers-industrie, onverschillig of we ons bewegen op de oostzijde van den Voor-, of op de westzijde van den Achter-burgwal, want oorspronkelijk namen de erven daar ter plaatse de geheele diepte in. Het register van de Taxateurs van den jare 1557 wijst uit, dat nog in dien tijd een pottenbakker, REIJER WILLEMSZ genaamd, woonde op de Westzijde van den Nieuwe Zijds Voorburgwal over de St. Jakobsburg, wiens weduwe, nog in 1563 daar ter plaatse gevestigd, tot buurvrouw had TRIJN FLORIS Weduwe JAN POT. — Kunt ge u een treffender bijnaam van een pottenbakker denken? — Gaan we nu linksaf langs den Voorburgwal tot aan de brug voor de Dirk van Hasseltssteeg, dan wijst het naambordje aan, dat we ons op den hoek van de Korte Lijnbaansteeg bevinden. Waren we echter in 1557 op den hoek van die steeg blijven staan, en had het toeval gewild, dat we den klerk ontmoetten, die het register van de Taxateurs zou bijhouden, dan zou hij op onze vraag, hoe die steeg wel heette, geantwoord hebben: „*Geleyenen steeg*.” Wel hadt ge mogen vermoeden, dat hij het woord niet zuiver

¹⁾ De steeg vind ik het eerst Korte of Kleine Kolksteeg genoemd op de Plans très exacts de la fameuse ville marchande d'Amsterdam door Henri de Leth, zeker na 1729 uitgegeven.

uitsprak, want uit de latere eerst met 1647 aanvangende verpondingboeken van de Nieuwe Zijde, bl. 61, blijkt het, dat de eigenlijke naam *Geley-steechien* moest luiden. Er is te duidelijk verband tusschen den naam en het woord *geley*, dat we zoo even verklaarden, om niet aan te nemen, dat de geleibakkers in deze buurt hunne „csten” of „ovens” hadden. 't Schijnt echter, dat langzamerhand de beteekenis van 't woord *geley* verloren en vergeten raakte. Reeds in 't register van de capitale impoſitionen aan de Nieuwe Zijde over 1585, blz. 81, wordt deze steeg de *Galeyntgens steechge* genoemd. De platte gronden uit de eerste helft der XVIIe eeuw maakten 't nog erger, en maakten er *Klaymans-* of *Kleymanssteeg* van, eene lezing, die door WAGENAAR is gevolgd. In 1680 was de naam zóó onbegrijpelijk geworden, dat in de verpondingboeken de naam Korte Lijnbaansteegien naast die van Geleysteechien verschijnt. In de eerste jaren der volgende eeuw had de nieuwe den ouden naam geheel verdrongen.

Gingen we zoo even links af den Voorburgwal op, thans noodig ik u uit terug te keeren en als ge gekomen zijt aan 't punt van uitgang, rechts van de Pottenbakkerssteeg den Burgwal te vervolgen. De eerste, thans afgesloten steeg, die ge dan voorbij gaat, is de Waterscheepssteeg. Deze draagt echter al evenmin als de beide andere zijn ouden, eigen naam. TER GOUW verhaalt u in zijn Amstelodamiana (I bl. 98), dat die naam afkomstig is van een uithangbord of gevelsteen, waarop een visch-schip, in de XVIIe eeuw een „waterschip” genoemd, was afgebeeld, en WAGENAAR zal u nog een anderen naam voor 't steegje noemen, n.l. Hopkuilssteeg, een naam, die ontleend was aan dien van een groot daar gelegen pakhuis, in de XVIIe eeuw een eigendom naar 't schijnt van de familie WITSEN. Maar den ouden naam vermeldde geen van beiden. Hij luidde *Cleyne pottebackers steechie*. Zoo althans kan men deze steeg in de verpondingboeken vermeld vinden. (verp. boek Nieuwe zijde 1650/53, bl. 107.)

We kunnen hier nog aan toevoegen, dat de laatste brug over den Nieuwe Zijds-achterburgwal in 1532 „de Pottebackersbrugh” genoemd werd.

We vinden alzoo onze industrie gevestigd in een gedeelte der stad, dat tot het midden der vijftiende eeuw den uitersten ring der bebouwde veste vormde, en zelfs in de zestiende nog niet geheel was vol gebouwd en enkele onbebouwde erven bevatte.

Ik wil trachten aan te toonen wanneer de pottenbakkerijen hier zóó talrijk werden, dat zij een dreigend gevaar voor de stad opleverden en de regeering het geraden oordeelde ze naar een afzonderlijke, geheel door water omgeven wijk aan de buitenzijde der stad te verwijzen.

In het perkamenten keurboek bevattende het oude stadsrecht, waarschijnlijk omstreeks 1413 opgeschreven, vinden we geen spoor eener vermelding van potovens, geen enkel bewijs, dat er toen reeds pottenbakkers binnen de stad bekend waren. Daarentegen bemerken we wel, dat beroepen die bij voorkeur gevaar voor brand opleverden, aan een streng toezicht werden onderworpen en dat b. v. schoenmakers en pelsers genoopt werden hunne even gevaarlijke huiden-bereiderijen aan de nieuwe grachten te gaan uitoefenen (Keurboek A bl. 14). Nu we zulk eene bepaling voor de pelsers ontmoeten, wordt het meer dan waarschijnlijk, dat eene dergelijke bepaling ook voor de pottenbakkers is gemaakt. We

mogen toch aannemen, dat de pottenbakkers zich niet alle in een bepaalde wijk zouden gevestigd hebben, als ze daartoe niet door een keur waren genoodzaakt. Vóór 1413 schijnt dit niet te zijn geschied. We moeten die keur dus later zoeken. Maar ook in de volgende keurboeken wordt zij gemist, doch daarbij houde men in 't oog, dat de keuren uit het tijdvak 1413—1452 verloren zijn geraakt. De veronderstelling ligt dus voor de hand, dat die keur juist in dit tijdsverloop is afgekondigd.

In de Amsterdamsche geschiedenis staat eene ontzettende gebeurtenis met vurige letters geboekstaafd. Het is de brand van 1421, waarbij een derde deel der stad in de asch werd gelegd. Na een ramp begint men gewoonlijk voorzorgmaatregelen te nemen, en van zulke maatregelen kan het aanwijzen van een bepaalde wijk voor pottenbakkers wel het gevolg zijn geweest.

Mogen we nu aannemen, dat in de eerste helft der vijftiende eeuw de pottenbakkerijen te dezer plaatse gevestigd werden, dan blijkt het uit een latere keur, dat ze er bijkans een eeuw zijn gebleven, terwijl deze stegen in hare oude namen het aandenken aan onze oude industrie vele eeuwen langer hebben bewaard. Door een keur van 18 November 1536 (Keurboek E. bl. 33,) werden ze van daar weder verjaagd. Dit geschiedde, gelijk mijne Heeren van den Gerechte zich in de overweging, die het gebod voorafging, uitdrukten, omdat „binnen „zekere corte daghen wel driemaal den brant ontsteken es geweest vuyten een potoeuen op „d burchwalle an de Nieuwe zijde.” Het spreekt van zelf, dat zulk een keur de pottenbakkers in hun belangen zeer benadeelde. Enkelen verkozen zich niet te onderwerpen en bleven doorgaan met het uitoefenen van hun beroep. Dit blijkt uit een vonnis van den gerechte, geslagen 17 Mei 1537 en geregistreerd in 't boek der correctiën achter keurboek E blz. 195. Dit vonnis luidt als volgt:

„Alzo REIJER de pottebacker, AELL de pottebackster, BAERTE BAERTEN dochter en „AERNT de pottebacker hen vervordert hebben over te treden en potten te backen binnen „deser stede contrarie de willekeure der zelve stede gepubliceert den XVIIIe Novembris „anno XVe XXXVI soe hebben schepenen denzelven gecondempneert, elcx in den somme „van twee Charolus ghuldens. Interdicerende den zelven achtervolgende den voorn wille- „keuren van nu voortaan meir binnen deser stede potten te backen opde corectie van de stede.”

Een carolusgulden was niet veel meer waard dan 20 stuivers, maar in dien tijd was 't geld nog zoo schaarsch, dat men er wel twintigmaal meer mede kon doen dan tegenwoordig. Onze pottebackers wilden dus een kans wagen om ontheven te worden van de betaling der boete, misschien meenden ze wel recht te hebben op vergoeding van de stad voor 't ontruimen van hun erven — zooveel is zeker, dat ze de stad in appel voor den hove van Holland betrokken. Uit de stadsrekeningen van 1537 (bl. 49) en 1538 (bl. 57vo) blijkt dat er in beide jaren druk geprocedeerd werd, waarvoor den stadsadvocaat en den procureur bij den hove van Holland te 's Hage aardige sommen werden uitgekeerd. Ten slotte schijnt de stad in 't gelijk te zijn gesteld, althans de pottebakkers verdwenen uit de stad en trokken, zij het ook met looden schoenen naar buiten de muren. Ongetwijfeld hebben enkelen het

niet ver van die muren behoeven te zoeken, want een gang op de Heerengracht, tusschen de oude Leliestraat en de Bergstraat, bewaart de gedachtenis aan hunne vestiging daar ter plaatse. De pottenbakkerij „de gulden bracedtpan” schijnt in die buurt te hebben gelegen.

Wien het lust de oudste overdracht-registers van huizen door te zien, zou voorzeker in den naam van menig huis in de nabijheid of op den grond der pottenbakkerijen gebouwd een herinnering vinden aan hare aanwezigheid, misschien zelfs de namen der fabrieken kunnen opsporen. Om de 195 lijvige banden, die, — de gapingen nog daargelaten — over de jaren 1564—1810 loopen, door te werken, heeft men echter meer tijd noodig dan een archivaris beschikbaar heeft. Dikwijls dient hem echter een gelukkig toeval. Hierdoor ben ik in staat den naam op te geven van een tweetal huizen, het eene aan de Westzijde van den Nieuwe Zijds Achterburgwal bij de Lijnbaanssteeg, (d. i. dus over de vroegere Geleisteeg,) en genaamd „de ses steenen Kruycken,” onder welken naam dat huis in 1564 en zelfs nog in 1680 voorkomt, (Dit is waarschijnlijk hetzelfde gebouw, dat bekend onder den naam van „de Kruyckjes” reeds in de eerste helft der zeventiende eeuw als vergaderplaats van een doopsgezinde broederschap gebruikt werd.); het andere mede op den thans gedempten Nieuwe Zijds Achterburgwal en wel op den noorderhoek van de Lijnbaanssteeg gelegen, genaamd „de vijff Cruycken”, dat in 1557 bewoond werd door den metselaar GERIJT GERIJTZ. (Reg. van Taxateurs bl. 58) en in 1584 door CLAES CLAESZ. (kerk int. boek 3 bl. 63). Zou het te gewaagd zijn, om die namen aan te merken als ontleend aan de verjaagde industrie, waardoor wellicht de namen van een paar kruikenbakkerijen voor het nageslacht zijn bewaard?

De aangehaalde keur, die alle pottenbakkerijen buiten de bebouwde kom der gemeente heeft verbannen, bewijst wel, dat deze tak van nijverheid hier meer dan een paar beoefenaars vond, en het correctie-boek noemt ons zelfs de namen van eenige hunner.

We zouden echter gaarne iets meer van die industrie weten.

Daar de bronnen voor dien tijd ten archieve niet overvloedig zijn, moeten we ons behelpen met het weinige, dat ons rest.

Allereerst dus de stadsrekeningen geraadpleegd. Ze bevatten eene afdeeling, waarin het poortergeld door vreemdelingen betaald werd opgeteekend. Onder de namen der gekochte poorters vinden we nu eenige van pottenbakkers uit de zestiende eeuw namelijk: NANNINCK DIRKSZ van Haarlem, die poorter werd 24 Nov. 1548, CLAES JACOBSZ van Uitgeest, die 12 Aug. 1559 het poortergeld betaalde, en JAN AERNTSZ mede van Haarlem, welke op 31 Dec. 1562 het burgerrecht kocht. Het is opmerkelijk, dat de Heer HAVARD aantekende, dat de oudste Delftsche plateelbakker ook uit Haarlem geboortig was. Kenden wij onze oude keuren en onze oude straatnamen derhalve niet, dan zouden wij allicht vervallen zijn in de dwaling, dat ook Amsterdam zijne potten- en plateelbakkerijen aan Haarlemmers te danken had. Ik ontdekte nu nog een tijdgenoot van onze drie genoemde pottenbakkers. Zijn naam is PIETER JANSZ. Hij moge een bekwaam werkman zijn geweest, hij was niet iemand, die er roem op kon dragen nooit in handen der justitie te zijn geweest. In December van het jaar 1552 had hij woorden met de dienaars van Mijn Heere den

Schout, ambtenaren, die om bekende redenen in niet al te goeden reuk stonden en bij het volk, minder vlelend in zijne epitheta, als rakkers van den Schout bekend waren. Wat hij hun eigenlijk verweet is mij niet gebleken. Zooveel is zeker, dat mijne Heeren van den Gerechte zijne uitdrukkingen als insolentie tegen 's Heeren dienaars gepleegd beschouwden, en hem veroordeelden om gedurende drie maanden in 's Heeren sloten te worden gelegd. De man heeft verdiend of onverdiend in den Lieve Vrouwen-toren geboet voor zijne euvel daden. Dat deze straf niet allen voor het vervolg afschrikte, en dat mijne Heeren van den Gerechte later wel eens zwaardere straffen op dit misdrijf hebben moeten stellen, zal men, wanneer ik dit hier als ter loops aanvoer, wel zonder nader bewijs willen aannemen.

Keeren wij na deze uitwijding over de pottenbakkers tot de pottenbakkerijen terug.

Waar al deze pottebakkers hunne werkplaatsen hadden heb ik niet onderzocht, zeker was het evenwel niet binnen de vesten.

De pottenbakkers, die zich vestigden buiten de stad, ter plaatse waar thans het water van de Heerengracht stroomt, hebben zich niet zoolang in 't rustig gebruik van hunne erven verblijd, als andere, die de voorzichtigheid hadden zich een eindwegs verder van de muren neder te zetten, voornamelijk langs een drietal paden, die al spoedig naar hen het Pottenbakkers- en de beide Pannenbakkerspaden werden gedoopt. Verscheidene pottenbakkers worden in 't register van de Taxateurs van 1557 genoemd. Ze bewoonden toen buiten Jan-Rodenpoort het Claes Gerrytspad, het Pieter Vorenpad en 't Occo'spad, namen, die bij de vergrooting van 1612 reeds niet meer bekend waren, en die, gelijk we zoo even zeiden, door de spraakmakende gemeente waren gedoopt met namen, ontleend aan de industrie, die er werd beoefend.¹⁾

Thans zijn ook die paden grootendeels verdwenen; de uiteinden er van liggen nog tusschen de nu genormaliseerde Singelgracht en de Wetering, doch de voorste gedeelten, waar de terreinen voor onze pottenbakkerijen waren gelegen, werden bij de vergrooting der stad in de XVIIe eeuw ingenomen door dat gedeelte van de Jordaan, dat thans door de Lijnbaans- en Prinsengrachten in de lengte, en door de Bloem- en Anjeliërsgrachten in de breedte wordt begrensd. Doch al verdwenen die paden, al moesten zij plaats maken voor grachten en straten, door de bloemrijke fantasie van de Amsterdamsche magistraat gesierd met nieuwe namen, ontleend aan de schoonste voortbrengselen van Flora's hof, welke gedoemd schenen om in het vergrootingswerk dier dagen geen liefelijke geuren te verspreiden, de fabrieken verdwenen van die plaats niet. De regeering was milder ten opzichte der pottenbakkers uit het laatst der XVIe en het begin der XVIIe eeuw, dan de regeering van 1536 het voor hunne voorgangers was, ofschoon het gevaar voor brand er zeker

¹⁾ In 't register der Taxateurs van den jare 1557 worden twee Nannink's op de paden buiten de Jan Rodenpoort zonder nadere opgave van vadersnaam, genoemd. Een van beiden kan wel de Haarlemmer zijn, die in 1548 poorter werd. Het schijnt zelfs dat een der Pottenbakkerspaden naar den een genoemd is. In 't Register van kwijscheldingen van den jare 1565 blz. 219 wordt althans Nannink-de-Pottebackerspadt vermeld. Deze paden veranderden, schijnt het, van naam met de eigenaars der hoekhuizen.

niet minder op was geworden. Toch zijn ze er tot in 't midden der vorige eeuw, ja sommigen zelfs nog later gebleven, en al zijn ze thans niet meer te vinden, de namen van de Pottenbakkersgang aan de noordzijde, met de Betielbakkersgang aan de zuidzijde van de gedempte Anjeliërsgracht brengen de oude fabrieken in onze herinnering terug. Erkennen wij bovendien de juistheid van eene opmerking van den Amsterdamschen geschiedschrijver JAN TER GOUW, dan vinden we in den naam der Tichelstraat het bewijs, dat te dier plaatse voormaals tichel- of tegel-fabrieken werden gevonden. Wilde ik hier thans alle gegevens omtrent deze industrie opsommen dan zouden uit de dorre opgaven genoeg bewijzen voor de aanwezigheid van potten- en plateelbakkerijen te voorschijn komen. Laat mij liever bij u in 't geheugen terugroepen de eigenaardige gevelversiering van een paar onaanzienlijke huisjes in de Boomdwaarsstraat, die ongetwijfeld voor uithangteeken van een plateelbakkerij heeft gediend en die, dank zij de vrijgevigheid van onzen thans te Parijs gevestigden landgenoot, den Heer D. FRANKEN DZ, voor totale vernietiging is bewaard, terwijl zij de schatten van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap heeft vermeerderd.

Wij hebben het van belang gerekend om eene afbeelding te geven van het huis, waarin zich dit eigenaardige gevelornement bevond, en van een deel van die gevelversiering zelve. Zooals men kan zien op de bijgaande prent, die we aan de teekenen van den Heer P. J. ARENDZEN danken, besloeg zij een muurvak tusschen de vensters van den beganen grond en de eerste verdieping. Dit vak werd oorspronkelijk op deze dankbare wijze aangevuld door 310 steentjes, waarvan 62 in de breedte en 5 in de hoogte waren geplaatst. Ze waren, toen het huis in zijn ouden toestand nog een luifel droeg, boven de lichtramen over dien luifel heen van de straat af te zien. Toen ze nog nieuw waren en niet door eene bijna 250-jarige inwerking van lucht en vocht hadden geleden, moeten ze den helder rooden hier en daar met een gehouwen steentje afgezetten gevel een nog vroolijker, levendiger, kleuriger aanzien gegeven hebben. Mocht deze vaderlandsche wijze van gevelversiering, nu vaderlandsche industrieelen de oud-vaderlandsche kunst met zoo goeden uitslag hebben hervat, weer in toepassing worden gebracht.

Heeft de tijd het zijne gedaan om het aanzien te verminderen, mocht hij al hier of daar een steentje hebben losgewerkt en daardoor de oorzaak zijn geweest van het verlies van een geheel stuk, dat minder zorgvuldige huisheeren met steentjes van „kinderspelen” of „scheepjes” meenden te kunnen aanvullen ¹⁾, een schendende menschenhand deed meer en sloeg onbarmhartig aan beide zijden één rij in de hoogte, en aan de onderzijde één in de breedte weg. Er is grond om te vermoeden, dat de toenmalige verbouwer daarmede aan den gevel een beter aanzien meende te geven. Wat zou er van dit zeldzame monument van de Amsterdamsche plateelbakkerskunst geworden zijn, als niet een volijverig bestuur van het Oudheidkundig Genootschap er het oog op had laten vallen?

De steentjes werden toen voorzichtig los gemaakt en bij gedeelten zorgvuldig aan

¹⁾ Ter linkerhand ongeveer op een derde bevond zich zulk een invoeging uit ongeveer 50 steentjes bestaande.

elkaar bevestigd. Thans kan men gemakkelijk oordeelen over de voorstelling. Ter wederzijde vertoont zich een loopende leeuw in natuurlijke kleur met breede arceeringen geteekend, en daar tusschen een voorstelling van een zeeslag tusschen de Hollandsche en Spaansche vloten in 't gezicht van de Engelsche kust. Bij onderzoek bleek het, dat deze voorstelling gedeeltelijk eene vrije navolging is van eene zeldzame prent van den slag bij Duyns, in 1643 uitgegeven bij CLAES JANSZ. VISSCHER. Dit vormt slechts ongeveer een vijfde van 't geheel. Gelijk ik reeds zeide is een groot deel verloren, en het overige is te vereenigen tot twee voorstellingen van zeeslagen, hoogstwaarschijnlijk ook naar prenten uit de eerste helft der zeventiende eeuw genomen. De zee strijd hier afgebeeld bevond zich aan de rechterzijde van den beschouwer en sloot onmiddellijk tegen den leeuw, die hier mede afgebeeld is.

In een der volgende artikelen hoop ik meer speciaal de aandacht op de zeventiende eeuwse plateelbakkerijen in de Jordaan gelegen te vestigen.

De aardewerksbakkers-industrie was evenwel aan de Jordaan niet gebonden. We vinden fabrieken aan den Amstel en buiten de oude St. Anthonispoort, waar zelfs een Pottenbakkers-pad bestaan heeft. We kennen een Pottenbakkers-steeg bij de Reguliersdwarsstraat en zijn bij onze wandeling in de onmiddellijke nabijheid der stad meermalen de pottenbakkerijen aan het Tuinpad en aan den Overtoom gepasseerd. Pottenbakkers en plateelbakkers waren in den gulden tijd van Amsterdam geen vreemdelingen binnen zijn muren.

Bedrieg ik mij niet, dan zou men ze thans te vergeefs hier ter stede zoeken.

Sedert korten tijd zijn de laatste pottenbakkerijen opgeheven.

Ofschoon men in stukken uit de zestiende en de zeventiende eeuw, geen al te streng onderscheid moet maken tusschen den pottenbakker en den plateelbakker, is het toch belangrijk de namen aanteteekenen van degenen, die als plateelbakkers vermeld staan. Van hen is het althans zeker, dat ze de fijnere soorten van aardewerk vervaardigden.

Het is overbodig te herhalen, dat uit het register der Taxateurs van den jare 1557 de aanwezigheid blijkt van fabrikanten van verglaasd aardewerk hier ter stede.

Onderzoeken we thans wanneer we de *plateelbakkers* voor 't eerst bij name vinden vermeld.

De brandkeur van 1597 is tot dusver het eerste officiële stuk van de regeering uitgegegaan, waarin ik van plateelbakkers gewag gemaakt vond.

Ik vond ze evenwel reeds vroeger gemeld in het archief van de voormalige Commissarissen van huwelijkszaken. De huwelijks-inteekenboeken, van oudsher met zorg bijgehouden, bevatten een rijken schat van volkomen nieuwe gegevens voor de geschiedenis der nijverheid.

Het is uit een dier boeken en wel uit het derde kerk-inteeken-register, dat ik den ondertrouw aantekende van CARSTIAEN VAN DEN ABEELE, een plateelbakker, die 27 October 1584 voor commissarissen kwam met BETGEN VAN DER MOLEN. Hij had blijkbaar eene

goede opvoeding genoten, want hij schreef een nette hand. Andere mannen van 't vak zetten een paar letters, een merk of een kruisje in plaats van handteekening, en ik houd het er voor, dat er alleszins reden bestaat om aantenemen, dat zij het aardewerk met dezelfde letters of hetzelfde merk teekenden vóór het uit hunne werkplaats kwam. Zoo zou een verwaarloosde opvoeding toch nog verblijdende resultaten voor de toekomst kunnen opleveren.

Terwijl de Heer HAVARD nu den tijd van het ontstaan der bakkerijen van de fijnere soorten van aardewerk te Delft tusschen 1584 en 1611 plaatste, hebben wij thans de bewijzen in handen, dat ze minstens 30 jaren vroeger hier ter stede bestonden, al waren wij nog niet in staat den naam van een amsterdamschen plateelbakker, die vóór zijn eerst bekenden delftschen collega werkte, te noemen. Wel teekende ik reeds talrijke bijzonderheden over plateelbakkers en plateelbakkerijen op, maar ze werpen alleen een licht op de laatste jaren der zestiende eeuw. Nu reeds te trachten deze aantekeningen te verwerken, zou later wellicht blijken stukwerk te zijn geweest. Eerst wanneer men over een genoegzamen voorraad bouwstoffen beschikken kan is het oogenblik gekomen om een aanvang te maken met het schrijven der geschiedenis van de Amsterdamsche plateelbakkerijen.

Doch hij die deze geschiedenis wil schrijven, zal, indien niet eenige gelukkige omstandigheden hem te hulp komen, door onbekendheid met de merken der fabrikanten een machtigen factor voor zijn werk missen. Het zal hem nagenoeg onmogelijk zijn voorwerpen te toonen door de nijvere of kunstvaardige hand van amsterdamsche plateelbakkers gewrocht. Het eerste wat gedaan moet worden is merken opteekenen en verzamelen, onbekende merken trachten thuis te brengen. Het een is gemakkelijker dan het andere. Onbekende merken thuis te brengen, uit te vorschen welke fabriek een merk, dat men voor zich heeft, bezigde is een onbegonnen werk, als men niet alles wat eenige bijzonderheden kan geven over vergeten bakkerijen en over de meesters en werklieden, die er werkten, zorgvuldig heeft bijeengebracht. Voor de geschiedenis der kunstindustrie is het evenzeer onmisbaar, dat archieven-onderzoek en voorwerpen-studie hand aan hand gaan, als het onmisbaar is voor den geschiedschrijver om de archieven te raadplegen en de oude monumenten te beschouwen.

In onzen tijd van grondig critisch onderzoek is bronnen-studie een vereischte geworden. Wie nu de archieven, de papieren gedenkteekenen van het voorgeslacht, wil ter zijde stellen, geeft het bewijs niet op de hoogte van zijn tijd te zijn, een tijd die aan tradities en overgeleverde begrippen en uitspraken van autoriteiten niet meer waarde hecht dan ze zullen blijken te verdienen. Staat de wegwijzer van den historicus alzo in de richting van het archief, met dien van den oudheidkundige is het voorzeker niet anders. Waar elders dan in de kostbare en uit dit oogpunt althans nog onbewerkte bronnen, die een archief kan aanbieden, zou hij voor de duizende vragen, die zich aan hem opdoen, het antwoord vinden.

Eerst dan ontstaat er een geheel dat, wordt het in een passenden vorm gestoken,

boeien kan, en, terwijl het geschikt wordt voor meer uitgebreiden kring dan dien der oudheidkundigen, bij kan dragen tot meer algemeene waardeering der kunstindustrie en haar schitterend verleden.

Met het schrijven van dit stukje had ik een tweeledig doel voor oogen. Ik wenschte de aandacht van de lezers van dit tijdschrift te vestigen op eene industrie, binnen deze stad, waarvan de meeste Amsterdammers nooit het bestaan hebben vermoed. Wat ik daaraan vooraf liet gaan diende om een bewijs van de oudheid der Amsterdamsche aardewerkbakkerijen te geven en aan te duiden, waar de oudste fabrieken gelegen waren. Het laatste kan zijn nut hebben. Stel u voor, dat er in de tuinen in de oude pottenbakkersbuurt kleine ontgravingen gedaan moesten worden, dan zou 't immers niet onmogelijk zijn, dat men fragmenten van gebakken aardewerk in den grond vond. Wellicht zou men daardoor een stapje verder komen met het vaststellen van de merken, die, gelijk ik reeds zeide, tot dusverre onbekend zijn gebleven.

In de tweede plaats wilde ik doen uitkomen hoe weinig er op archaologisch gebied eigenlijk in ons stedelijk archief is gewerkt en hoe dankbaar de arbeid zou zijn van een ieder die zich met het samenstellen eener monografie over een der groote, helaas uitgestorven industriën wilde bezighouden. Door hier en daar ter loops iets aan te teekenen was ik reeds in staat deze bijdrage, die een nieuw licht op een vergeten tak van nijverheid werpt, te leveren. Ik ben er van overtuigd, dat iemand, die er zich toe zou zetten, in dit opstel veel zou kunnen aanvullen en verbeteren. Had slechts het lot den archiefbewaarder gegeven twintig handen en tien hoofden, om alles wat hem belang inboezent te doorzoeken, aan te teekenen en te verwerken, dan zou hij op 't Stadhuis heel wat tot stand kunnen brengen. Maar een zoo veelhandig en veelhoofdig wezen is de archiefbewaarder helaas niet.

